

МОРСКАТА ГРАДИНА В БУРГАС МЕЖДУ БРАНД НА ГРАДА И КОНСТРУКТ НА ЛОКАЛНА ИДЕНТИЧНОСТ

Градската природа като идеология, място, памет

ИЛИЯНА ДРАГАНОВА

The Sea Garden in Burgas between a City Brand and a Construct of
Local Identity

City Nature as Ideology, Place, Memory

Iliyana Draganova

Резюме: Образът на централния градски парк се свързва с положителни конотации – „среща“ на природа и култура в града, символ на модерност, просперитет на дадено общество. Наличието му и грижата за неговото поддържане се считат за признак на висока култура, но вглеждайки се под тази повърхност, откриваме една подчертано двойствена, противоречива същност: в пространствен план паркът се явява елемент от цялото на града, съставна част на градската среда, която, конструирана изкуствено по предварително планирани граници, бива „предоставена“ на местните жители в смисъла на физическо пространство, „естествено“ място за свободно практикуване на разнообразни дейности. В социално-културния му аспект, паркът се разкрива като място, възплъщаващо конкретна идеология; самостоятелен топографски център, натоварен с многопластови символни послания и налагащ свои правила и употреби. Стъпвайки върху теорията на Льофевр за социалното конструиране на пространства, статията анализира Морската градина в град Бургас в следните три контекста: като физическо (материално), въобразимо (ментално) и социално (преживяно) пространство, както и начина, по който те си взаимодействат през отношенията „местна власт – граждани“. Разисква се как и дали градската управа успява да балансира между търсения й образ на градски бранд и личните разбирания и културни смисли, влагани от бургазлии в градината като конструктор на локална идентичност и колективна памет.

Ключови думи: природа, култура, градски парк, морска градина, Бургас, местна идентичност, памет, място, бранд

Abstract: The image of the central city park is associated with positive connotations – a “meeting” of nature and culture in the city, a symbol of modernity and prosperity. Its presence and maintenance are considered a sign of high city culture, but looking beneath this surface, we discover a distinctly dual, contradictory essence: in spatial terms, the park is a component of the urban environment, which, artificially constructed according to pre-planned boundaries, is “provided” to local residents as a free, physical, “natural” space for various activities. In its socio-cultural aspect, the park is embodying a specific ideology; an independent topographical center, loaded with multi-layered symbolic messages and imposing its own rules and uses. Referring to Lefebvre’s theory on the production of space, the article analyzes the Sea Garden in the city of Burgas in the following contexts: as a physical (material), imagined (mental) and social (experienced) space and the way in which they interact through the “local government – citizens” relationship. It addresses how the city government balances the sought-after city brand and the cultural meanings constructed by Burgas residents of local identity and memory.

Keywords: nature, culture, city park, sea garden, Burgas, local identity, memory, place, brand

Морската градина в Бургас – между бранд на града и конструкт на локална идентичност

Илияна Драганова

В световен мащаб темата за публичното градско пространство заема все по-централно място в научни трудове и изследвания в сферата на урбанистичните науки, социологията, антропологията и други. То се явява ясен и еднозначен изразител на обществени белези, сред които социална класа, принадлежност, ценностни нагласи на обитаващите го, спазващи правилата му или избягващи чрез пребиваването в него конкретни социални правила и норми. Особено място тук заема градската природа и по-конкретно централният градски парк (респективно градина) като нейно пряко и все по-смыслово натоварено в наши дни проявление. Настоящата статия представя резултатите от проведено в периода 2015–2025 г. теренно изследване върху Морската градина в град Бургас с цел да бъдат проучени в дълбочина процесите по образуване на нейните символни значения и превръщането ѝ в мястото, познато в представите на бургазлии днес¹. Анализът деконструира цялостния образ на градината и схващането за ролята ѝ като свързващо звено между града и морето. Разглежда се динамиката в отношенията между двете направления по оста граждани–местна власт: от една страна, начинът, по който местните жители възприемат градината, респективно си я присвояват, като израз на локална идентичност, и, от друга, схващането ѝ като инструмент на местната власт за утвърждаване самочувствието на бургазлии чрез въплъщението на парка в запазена марка (бранд) на града и налагане въздействието му като атрактивен, вълнуващ, неповторим и т.н.

Морската градина на Бургас (респ. Бургаски приморски парк²) традиционно е схващана като „връх на парковото изкуство в градска среда“, „гордостта на бургазлии“, „емблема на Бургас“ (мнения както на част от респондентите в хода на изследването, така и на бургаски жители, с които са водени неформални разговори във времето). Този възторг на пръв поглед изглежда съвсем естествен и обясним, ако приемем, че е породен от множеството позитивни характеристики на парка като поддържано обширно озеленено пространство с развлекателна цел, място за отдих и почивка. В осмислянето и възприемането на приморския парк обаче присъства символна образност, която бива изразявана чрез ментални образи, носители на културни смисли и значения – разбиранията за престиж, модерност,

¹ Статията е резултат от проведено изследване при подготовка на магистърска теза по специалност Културна антропология и културно наследство, Катедра „История и теория на културата“, СУ „Св. Климент Охридски“.

² В настоящата статия думите „градина“ и „парк“ се използват като синоними.

здравословен начин на живот, но също и локална идентичност и памет. В контекста на антропологичния прочит на градината анализът се концентрира в изследване на процесите по преживяване на пространството като социално взаимодействие, чрез репрезентиране на местни наративи в градската природа. Статията поставя акцент върху произвеждането на място чрез нея като основа за изграждането и съхраняването на локална идентичност и колективна памет. Паралелно с това проследява отделните етапи на пространствено социално конструиране от страна на местната власт, фокусирайки се върху еволюцията на културните значения на морската градина в контекста на нейната представителност като емблема на града. Така градината се разкрива едновременно като основен конструкт на опозицията природа-култура/памет и неин първичен изразител.

Изследователската теза предпоставя Морската градина като социално и културно място и топографски център, бранд на Бургас и символ на бургаското, в конструирането на което се преплитат идеологическите инструменти на властта, колективната памет и локалната идентичност на общността.

Целта на изследването е да се проследят трансформациите в представянето, развитието и значението на морската градина като следствие от конкретни пространствени фактори – специфичното географско разположение на града на Черноморското крайбрежие. В конкретния случай на Бургас градината е разположена непосредствено между града и морския бряг, явявайки се „естествена“ връзка между тях, което повлиява възприятията за нея. Налага се схващането ѝ като знаково място само по себе си; става възможна и удобна неговата натовареност с нови значения като нестандартно, различно, интересно пространство – градска градина, но не като всички останали, а по-рядко срещана, уникална, тъй като е разположена покрай естествена природна даденост – морето.

Статията си поставя за задача да анализира символното конструиране на Морската градина като сцена за проектиране на градски бранд и конструкт на локална идентичност и колективна памет през теорията на Льофевр за трите спектъра на пространствено конструиране, както и да разкрие съвременните и бъдещите перспективи пред нейното развитие в този контекст.

Основната хипотеза, формирана в процеса на изследване, е, че като ключова предпоставка за изграждане на нейната символна образност се явява превесът в развитието на туристическия над другите отрасли в града през годините и влиянието, което този процес оказва. Зараждайки се на морско крайбрежие, едно населено място обикновено се предопределя спрямо своите уникални географски

характеристики като притегателен център за обмен, търговия, а по-късно и туризъм и именно това задава основните му културни, социологически и икономически показатели. Вниманието бива концентрирано към създаване на местна политика за развитие на градски бранд през градината, свързан с рекреативни дейности, спорт, развлечение, култура. По този начин тя добива първостепенно значение за имиджа на града като декор за проектиране на този образ и въплъщение на символните смисли на заложената градска политика – процес, който предпоставя динамика в отношенията местна власт – граждани в контекста на парка като градско пространство.

Изследването се базира на емпиричен материал, събран посредством няколко изследователски метода. На първо място, провеждане на дълбинни интервюта с бивши и настоящи представители на Община Бургас на ръководни длъжности, с които паркът бе разискван в контекста на неговата представителност като бранд на града, и с местни жители – общественици, хора на изкуството, представители на културната, образователната, научната сфери, вкл. от по-възрастните поколения, с които разговорите протичаха с насоченост към значението на парка и знаковите му места за изграждане на градска идентичност и колективна памет. На следващо място, проучване на архиви, документация от фонда на общинската администрация, статии от периодични издания, биографични книги, есета и разкази на бургаски автори. На трето място, анализът се базира и на онлайн проучване на медийни публикации в бургаски онлайн издания и добилата широка популярност Фейсбук група „Старият Бургас“.

От пространство към място. От място към идентичност и бранд (теоретични постановки)

Какво превръща едно *пространство* в *място*? Кога и как започва процесът, в който пространството се конструира социално, става „обществено“, „културно“, характеризира се като значещо, като място на/за нещо? Като огледален образ на мисленето и ценностите на човека, средата, която той населява, диша и се развива от неговите действия, бивайки едновременно и следствие от тях, и двигател, и основа за тяхното развитие. Промените, които настъпват на локално ниво, изразени в конструирането на градското пространство, са както резултат от икономически и политически фактори, така и външни изразители на възприятията и ценностната ориентация на местната общност: „жителите приличат на кварталите или къщите. Във всяка епоха съществува тясна връзка между навиците, духа на дадена група и вида на местата, в които тя живее“ (Халбвакс, 1996: 81). Социалното конструиране на място се състои от социални, икономически, идеологически и технологически фактори, които се изразяват във

физическото създаване на материална среда. Акцентът върху материалния характер на термина *социално конструиране* е необходим при определяне на историческото появяване и политическото формиране на градското пространство. В своя труд *Производството на пространството* Льофевр излага единна теория за „действителното производство на пространство, обединявайки разнообразните видове пространство и модалностите на тяхното създаване в рамките на една теория“ (Lefebvre, 1991 [1974]: 16). То може да бъде схващано като непрекъснат процес на социално развитие на отношенията на материална проекция, научна концепция и културно изразяване. Тристранният поглед върху пространството, който Льофевр представя, разкрива традиционната двойственост на физическото пространство срещу менталното пространство спрямо пълното пренебрегване на третата опорна точка от триадама: социалното пространство. Всеки един от тройката елементи бива представен в ежедневието – в действие, мисъл и взаимодействие, както и в непрекъснат диалог и обмен един с друг. Тази своеобразна „тристранност“ на пространството следователно би могла да бъде схващана не като три сегментирани пространства, а като многопластово взаимодействие между всеки от трите пространствени израза. Всеки един от тях е проекция на едновременните пространствени измерения и всяко пространство включва и останалите.

Ил. 1. Производство на пространство по Льофевр.

Диаграмата е направена от авторката на статията, базирайки се на работата на Wiedmann and Salama, 2012.

Горната графика (ил. 1) се опитва да изясни основните аспекти на всеки от трите израза на пространство, като представя: 1) това, което се възприема като истинското физическо пространство на географска местност; 2) това, което се осмисля като въобразимо пространство на репрезентации; и 3) това, което се основава на социално взаимодействие, или преживяваното пространство.

Изложените дотук теории характеризират диалектическите отношения между социално-пространствените практики и символно-културните репрезентации, които предпоставят процеса на изграждане на пространствени политики, анализиран по-нататък в статията. Местата не биха могли да се възприемат като инертни пространства, тъй като биват политизирани, исторически определени, културно относителни, локални и множествени конструкции. Хората създават образи на места, които стават централни за техния ежедневен живот и социални практики, поради което материалните им измерения и техните репрезентации винаги могат да бъдат възприемани като изрази на идеология. Би могло да се каже, че местата произвеждат значения и значенията на свой ред могат да бъдат „поставени“ в места. Така „за всеки отделен човек едно място придобива уникална реалност – такава, в която значението е споделено с други хора и места. Следователно в процеса на развитие и промяна на обществото, местата на свой ред също се променят“ (Massey, 1995: 182-192).

Процесът на отъждествяване на хората с конкретни места е основен за развитието и утвърждаването на колективна памет и чувство на идентичност както на национално, така и на местно ниво. И когнитивно усвоеното познаване на място, и интуитивното чувство за място биват дълбоко интегрирани в схващането за памет и идентичност на индивида и на общността. Така абстрактното пространство се превръща в конкретно място чрез процесите, с които хората създават физически и социални сфери, докато го населяват. Мястото се явява своеобразно ключово условие за формиране на общества, бивайки културна предпоставка към осигуряване на съществуването на обществена организация и идеология. От основно значение за това разбиране е многопластовата сложност от символни връзки и отношения с физическата среда – това, което Басо нарича „идейни ресурси, с които те съставят заобикалящата ги среда и ги покриват със стойност и значимост“ (Basso, 1996: 66). Приемствеността на човешките връзки с обживяваните от тях пространства засилва идентификацията на индивида с времето и мястото.

Различните исторически периоди, различните общества и начини на произвеждане на места утвърждават разнообразни пространствени практики и репрезентации на пространствата. Природата като такава се възприема като неутрална, „свободна“ част от градската среда, която съществува сама за себе си: „[з]еленината е най-евтиният и бърз начин за самообозначаване на града като модерен, при това без риск от идеологически главоболия“ (Дичев, 2005: 98). Именно чрез това нейно свойство обаче тя предпоставя възможността да бъде натоварвана и с нови културни значения, обособявайки се в място, репрезентиращо послания. Градският парк е главен изразител на този процес, а схващането му като инструмент на дадена идеология с централна роля за убежденията в конкретни системи от вярвания, постепенно става все по-налагащо се и очевидно – той бива натоварен с културни значения като равенство, модерност, престиж, но и други, по-проблематични смисли, които настоящата статията прави опит да анализира в конкретния случай на бургаската морска градина, стъпвайки върху гореспоменатата теза на Льофевр.

Морската градина като физическо пространство

Мотиви за обособяване на площ за градска градина и последващо развитие

В контекста на физическо пространство създаването на Бургаския градски парк е дълъг и сложен процес, датиращ от 1889 г. Една от книгите, посветени на историята на града, осведомява за произхода на наименованието му в миналото, използвано и до днес от по-възрастни бургазлии: „Разположена е на най-високия морски бряг, в южната част на който е минавал стар крайморски булевард, поради което бургазлии десетилетия наред продължават да наричат Морската градина „Булеварда“ (Райчевски, 2011: 226). Тази информация би могла да бъде подвеждаща и схващана неправилно, ако думата „булевард“ се разбира в съвременния ѝ смисъл – широка улица, път, по който се движат и автомобили. За реалното съществуване на такъв, разположен на посоченото място, не бяха открити данни в останалите писмени източници, с които се запознах, нито това беше потвърдено от някои от респондентите в хода на изследването. От настояща гледна точка, в конкретния случай на употреба, думата „булевард“ в миналото може би следва да се асоциира най-точно със значение на „голяма улица, снабдена с широки пешеходни алеи и ивица зелени насаждения (обикновено по средата). Често се изграждат покрай речен или морски бряг и са предназначени за разходки“ (дефиниция в Уикипедия). В статия във в. *Черноморски фар* бива предложено и друго обяснение:

Как е възникнало това име на Морската градина едва ли някой може да обясни логично. Вероятно е именно просторът на парка и широките му алеи [...] да са допринесли за

това. Да не забравяме и за тесните криволичещи улици на Бургас през началото на века – кални през зимата и прашни през лятото, за да разберем какво е чувствувал всеки, озовал се в него. (Раев, 1991)

Изграждането и озеленяването на малка градина, наричана Крайбрежния булевард, в последното десетилетие на XIX век се явява началото на бъдещия приморски градски парк (виж ил. 2). От писмени източници относно историята на града би могло да се добие по-точна представа за начина, по който тя възниква и се развива:

На най-високата източна крайбрежна част на града съществува малка градина, включена в първия генерален план на града от 1891 г. Терените около нея са изоставени лози и пустеещи земи. На това място някога е разположена „турска табия“, обградена с ровове и валове, които местното население използва за изхвърляне на боклук. (Апостолов, 2008: 44)

Ил. 2–3. „Булеварда“ – в миналото и днес. Източник: <https://oldburgas.com/bg> [15.12.2025].

Както и: „През 1881 г. Шериф ага от Цариград иска да изгради къща на място, което притежава до морето, непосредствено до „хамама“. Съветът установява, че според новия план, това място е почти изцяло в „Булеварда“ и взема решение да му го изплати“ (Симеонов, 2008: 106). Предпоставките за тези действия се изясняват със следващите цитати на документи от Държавен архив – Бургас, представящи протоколи от заседания на Градския общински съвет през периода:

Кмета Ив. Цанков внесе на разглеждане предписанието [...], с което [...] се заповяда на Общ. управление в гр. Бургас да остави край морето по цялото протежение на града едно празно място от 100 метра навътре от морския бряг за булевард и да не позволява да се строят на това място нови сгради, а стари, ако има такива, да ги отчужди. (ДА – Бургас, ф. 70К, оп. 1., а.е. 7.)

Смята се, че с обособяване на „крайморски булевард“ на бургаските граждани се дава „едно [...] място за разходка, от каквото те досега бяха лишени“:

Тъй като населението на гр. Бургас като община се доста много увеличава – обстоятелство, което не дава ни най-малко съмнение, и .. Бургас за в бъдеще ще се разпространява много извън своята територия, следователно Общ. съвет е длъжен още от сега да се погрижи за осигуряване на места, находящи се вън от границата на града [...] понеже след време общината ще бъде заставена да отчуждава тези места с огромно по-висока цена, че сегашният Крайморски булевард съвършено отговаря за целта, за която е приспособен [...], че като присъединим места, може да се разшири градският булевардъ и да се построи една град. градина. (ДА – Бургас, ф. 70К, оп. 1., а.е. 14., л. 9)

Още преди утвърждаването на първия генерален план на Бургас последващото разширяване на града, както и „нуждата“ от място за разходка, се открояват като основните двигатели на идеята да се обособи пространство за градска градина. Вниманието бива насочено към развитието на тази част от града, разположена до морския бряг, и поради идеята за построяване и експлоатиране на морски бани. Това би могло да се тълкува като опит за своеобразно „култивиране“ на пространството и наченки градът да се отвори към морето, усвоявайки го като ресурс. В периода 1906–1909 г. приморската градина започва да се утвърждава като постоянно градско пространство, като ясно прозира осъзнаването от страна на местната власт необходимостта от нейното разширяване за бъдещите ползи за града: „радетел за изграждането на „една обширна обществена градина“ е изпълняващият длъжността кмет Иван Минтов“ (ДА – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 63, л. 17, цит. по Апостолов, 2008: 45). С разширяването на север на вече съществуващия „Булевард“ започва утвърждаването на прехода на приморската градина от пространство в място с важност и значение за града. С налагане схващането за градината като утвърдено градско място със специфична функция и роля: „със заповед на кмета [...] от 1907 г. в нея е въведено постоянно дежурство“, а малко по-късно бива нает и общински градинар (ДА – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 96, л. 63).

Следвайки хронологично процеса на разширяване, следващият етап разкрива началото на нейното озеленяване и естетизиране, което се поставя с назначаването на арх. Георги Духтев и извършената от него цялостна дейност по ландшафтното оформление на градския парк в периода 1910–1924 г. Името на Духтев се явява своеобразен символ на градината и парковото изкуство въобще – в паметта на респондентите образът му е залегнал като неин „създател“, „баща“, „основоположник“. Въпреки дейността и на други архитекти по напратата на съвременната цялостна визия на градината, негова е заслугата за вида, в който ни

посреща историческата ѝ част и днес: „Този експеримент³, който прави Духтев, наистина прави градината уникална“ (интервю с Н. К., 2016 г.).

Приморската градина тогава се заключва в скромните за днешните си размери граници от хотел „Приморец“ до паметника на Ал. С. Пушкин, открит през 1952 г. Откриването на приморска градина „Цар Борис“⁴ е ознаменувано с отварянето на централния вход, който и към днешна дата е най-главният – този от ул. „Богориди“: „Било е голямо събитие – до известна степен и защото времената са били такива, нямало е толкова забави, животът е бил по-скромен“ (проф. И. К., бивш директор на Археологически музей – Бургас, общественик, 2017 г.). За тържествеността на откриването свидетелства и друго споделено мнение:

Такава организираност на населението да участва в тържества по конкретни поводи не е имало преди това. Това са били редки неща. Въобще, дотогава не е можело да се мисли за такова свободно, волно време. [...] Крайбрежният Булевард постепенно губи значението си като единствена цел за разходки, заменен от Морската градина с вход откъм ул. „Богориди“, в която по-късно започват и организираните прояви. (Ст. Н., писател, бивш инженер в „Паркстрой“, 2015 г.)

В последвалите години до днес градината продължава своето разширяване на север, по протежение на морето и правопрпорционално на разрастващия се град с изграждането на жилищните комплекси „Лазур“ и „Зорница“: „нямаше нищо към морето, и тук, където сега е построен „Лазур“, това всичко беше лозя, градинки“ (Д. Т., художник и общественик, бивш председател на Дружеството на бургаските художници, 2017 г.). Новата част обуславя съществуващата дотогава единствена част да се нарича „историческа част“ или „историческо ядро“, имаща и статут на паметник на парковото изкуство, като със съответните нови граници, които градината добива, се обуславя и необходимостта от нови входи/подходи към нея. Те влизат в сила с нови градоустройствени планове, като към съществуващия централен вход от ул. „Богориди“ се добавят, по протежение на градината на север, по-главните: вход към площада пред Паметника в чест на загиналите антифашисти (познат като „Пантеона“, което наименование ще използвам по-нататък), с построяването му през 1981 г.; подход от ж.к. „Лазур“ към мястото на провеждане на националната изложба за цветя „Флора“, с откриването ѝ през 1985 г., подход от ж.к. „Лазур“, водещ към най-долната ѝ част, завършваща с паркинг.

Създаването на новата част е белязано както от съмнения на гражданите относно евентуално заселване в района, така и от техния доброволен труд по

³ Има се предвид пясъчливата почва, съдържаща се в склона към морето, и голямата трудност да се развие растителност по него поради честите свлачища и ерозия – нещо, което Духтев успява да преодолее.

засаждане на дървчета и продължаващите процеси по отчуждаване на частни терени: „Като ученици там садихме дървета, ходехме на бригади, мястото тогава не беше парк. И всичко наоколо беше частни ниви. Тези частни ниви впоследствие бяха огържавени и хората – компенсирани“ (проф. И. К., 2017 г.). Районът на днешния комплекс „Лазур“, до експозиционен център „Флора“, е бил „пустош“ (Я. Н., активен член на Фейсбук групата „Старият Бургас“, 2017 г.). С разширяването на приморския парк се облагородяват и граничещите с него жилищни комплекси, които стават по-търсени и привлекателни за живеене, съответно с повишаване на цените на имотите в тях: „Тука [районът на ж.к. „Лазур“ – бел. а.] беше змиярник, нищо не струваше и никой не искаше да идва тука. Обаче ние бяхме на зор, нямаше как и се включихме, а стана най-хубавият квартал, гледай каква тишина, спокойствие, морето...“ (Д. Т., 2017 г.).

Едно пространство в градска среда основно може да се анализира през категории, които включват, но не се изчерпват с: естетика, чистота, поддръжка, ред/подреденост, осветеност, безопасност. В естетически план се акцентира върху важността за един парк от напоителна система, която местната власт, в лицето на кмета Продан Проданов (в периода 9 октомври 1991 г. до 13 ноември 1995 г.), осъзнава и успешно осъществява:

Някъде веднага след 1990-та година, един от първите демократично избрани кметове, Проданов, е започнал и е извършил нещо, което е изключително важно за съхраняването на градината като ландшафтно произведение – изработва подземна инфраструктура за напояване. Това е много голяма инвестиция, много рядко може да се направи – тя затова е винаги такава хубава, зелена, защото се улеснява по-нататъшното поддържане на растителните видове в нея. (Н. К., бивш директор на Регионална библиотека „П. К. Яворов“ – Бургас, 2016 г.)

Друга важна характеристика на пространството на градския парк е песъчливостта на почвите: „Най-съществено е, че я разширих и е гордостта на бургазлии. Освен това я укрепиха, вече няма срутване – отдолу направиха голямо укрепване, милиони левове са вложени през годините“ (проф. И. К., 2017 г.). От основно значение са и безопасността в парка, добрата осветеност и цялостна поддръжка на растителността и инфраструктурата – съоръжения, сгради и обекти, разположени в него. Единодушно се утвърждава общественото мнение за адекватна грижа и поддръжка от страна на местната власт: поставя камери за видеонаблюдение и търси отговорност при вандалски прояви, следи за изправността на уличното осветление с редовни прегледи и подмяна на нефункциониращо такова, поддържа високо ниво на чистота, както и нивото на израстване на храстова и друга буйна растителност с цел по-добра видимост (BurgasNews, 2012). Всеобщото чувство, докато си на територията на парка, е на

спокойствие и безопасност. В хода на разговорите не остава споменат обаче казусът с парцела, който бива определен за построяване на т. нар. небостъргач – частна инвестиция, планирана да се реализира до 2010 г., предизвикала скандал и негативни отзивни реакции сред местното население и поради изместването от терена на емблематична стара къща, архитектурен паметник:

Относно сградата, тя беше на два етажа, но я събориха, а беше много хубава, много стара. Развалиха къщата, а беше взета от Малкотърновския край [...], много хубава, в нея по-късно се помещаваше и ресторант [...] и много посещавана и много добре беше, обаче я събориха и казаха, че е „частна собственост“. Как стават тези работи? (Д. Т., 2017 г.)

В последствие небостъргач така и не е построен, голямото пространство става паркинг, а местните още тъгуват по изгубената Странджанска къща, но се долавя всеобщото облекчение, че не се е стигнало до построяване на сграда в пространството на градината. Можем да обобщим, че доверието към случващото се с парка като пространство в градска среда е двупосочен процес, в който бургаските жители се осланят на местната власт, а тя на свой ред се стреми към адекватна грижа и съхраняване на ценността и целостта му. Макар в този случай да не успява да предотврати последствията, бургазлии продължават да чувстват, че мнението им се чува и интересите им са защитени от страна на градската управа, като в по-голямата си част се идентифицират с тях и с решенията, които се вземат за пространството на парка. Показателен пример са редица споделени мнения на респонденти по разнородни теми: „Общината много внимателно поддържа биологичното равновесие – внимателно се сече, внимателно се засаждат нови насаждения, така че да се спазва общата концепция, която навремето още Духтев е замислил и реализирал“ (Н. К., 2016 г.). Има унифицирано отговорно отношение на управляващите към парка, без значение от политически пристрастия и партии: „Бургас в централната си част беше много занемарен – презастрояването му, улиците, но Морската му градина през всички тези години от 1990-та насам е била поддържана, в добро състояние. Изобщо откакто се е обособила – всеки кмет надгражда с нещо“ (Н. К., 2016 г.).

А как я пази и надгражда своето отношение към нея местното население на свой ред? Полученият отговор е обратнопропорционален – докато в миналото жителите са участвали активно и доброволно в залесителни и други дейности по развитие на парка, както бе споменато по-горе, то днес оставаме с впечатлението, че това е едностранен процес, в който местната общност само получава и консумира добре свършената от страна на местната управа нелека работа по поддръжка и облагородяване на парка. От началото на века, а може би и по-рано, с разрастването и индустриализирането на градовете в световен мащаб

се наблюдава тенденция към обръщане на населението към природата и природните ресурси за по-благоприятна и устойчива среда на живот. Известни са редица антропологични изследвания по темата, представящи усилията на местни общности за обособяване на площ/и в покрайнини или райони в близост до конкретното им населено място за направата на парк или дори само на зелени пространства на открито, с анализ на конкретните ползи от него и единодушието на общността относно тях. Местното население в такива случаи е изправено само пред реди трудности като: отчуждаване на терени, набавяне на средства за облагородяване, изграждане на инфраструктура с алеи за достъп и входи от жилищните райони, процедури по промяна на урегулирания градоустройствен план, осигуряване на сигурност, поддръжка, безопасност. Много от тези общности с години се борят с тамошните власти, за да отвоюват правото си да имат градски парк/зелено пространство (Azuma et al., 2006). За да спечелят такава битка, те трябва да са силни и сплотени, да се непреклонни във волята си да защитят правото си на активно участие в процесите по: създаване и облагородяване на градската среда, която ежедневно населяват; избор в какво и как да се превръща тя; полагане на грижа за нея след като веднъж вече тя стане реалност. На фона на такава действителност ярко контрастира процесът по обособяване и последващо развитие на Морската градина в Бургас, който винаги е бил движен, подсижен, защитаван от местната управа. Като анализът на архивните документи и разказите на респондентите доказват, в действителност бургазлии, от създаването на „Булеварда“ до градината, каквато я познаваме днес, никога не са били изправени пред подобни проблеми или обременявани с действия по някой от тези процеси – получавайки ги наготово, те дори не осъзнават, че биха били възможни, приемайки ги за дадено. Може би оттам идва и незаинтересоваността да се пази, схващането за пространството като естествено дадено, „лесно“, защото вече го има, и произтичащата от това липса на отношение и инициативност за опазване и подобряване с лични усилия парковата среда.

Идеология на Морската градина и нейните смисли като проекция на въображението

Връщайки се към историческия период на първоначално обособяване на терен за приморска градина в Бургас, виждаме, че още първата проекция в политически план, която се оформя в представата на общността през парка, е тази за заслугите и престижа на местната власт. Показателен пример е процесът на изграждане на Бургаското пристанище, когато се налага отнемане на част от градината: „Новоизбраният на 13 януари 1895 г. кмет Никола Александров настоява да бъде заведено дело срещу държавата за обезщетение от страна на правителството, за

щетите, които е понесла общината със загубата на част от градската градина“ (ДА – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 11, л. 4). Тази инициативност на тогавашния кмет се смята за „една от първите сериозни изяви [...] през първия му мандат като бургаски кмет“ (Райчевски, 2011: 248) и способ да гради впоследствие авторитет в политически контекст: „един от основните аргументи на имащата надмощия в общинския съвет на Бургас партия през 1915 г. е големият брой градинки, построени от издигнатия от нея кмет на града Александров“ (Райчевски, 2011: 248). Следователно, една от първоначалните представи за парка и дейностите по неговото опазване и развитие е като инструмент на властта, носещ ù дивиденди, слава, утвърждаване сред местното население. Едновременно с това, добре поддържаният и опазван градски парк става символ на местна гордост и политиката на градската управа по неговото развитие и облагородяване се стреми към постигане чрез него на схващането за Бургас като представителен, модерен, добре устроен град в национален мащаб. Според тогавашния кмет Атанас Славов (1908–1912) разширяването на Морската градина като обществено място е необходимо по множество причини: „градините са с едно голямо възпитателно значение за жителите на града“; „голяма е душевната наслада и душевното успокояване на цял ден блъскалия се в делничния труд, а още по-големи са за ония току що надигнали се от болничното легло“ (ДА – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 23, л. 115).

Свидетели на процеса от първо лице, част от респондентите смятат, че ролята на градината като проекция на престижа и модерността на града драстично се усилва след политическите промени през 1990-те години:

За новия, по-различен имидж на Бургас Морската градина може би е най-важният фактор, първи фактор, според мен. Бургас е един от малкото градове, в който наистина в тази част промените не само че не се отразиха неблагоприятно, напротив – те стимулираха тя да се развива в положителна насока. (Н. К., 2016 г.)

През годините смяната на политическата власт, по възприятия на бургазлии, не въздейства негативно на вече наложената представа за градината като емблема – отношението на управляващите към нея като ключово място в града, което трябва да се пази и развива, се засилва и тя се разраства, ставайки все по-благоустроена: „Всички кметове, каквито и да са били, се грижеха за нея – тя беше поддържана. Даваха си сметка, че това е най-хубавото място на Бургас“ (Н. К., 2016 г.).

През отделните исторически периоди определени места и обекти в градината се превръщат в знакови, обединени от една обща характеристика – конструирането им от местната общност в топографски центрове, натоварени с културни значения на емблеми – символи на бургаското. В хода на интервюта няколко от

тях изпъкват като ключови маркери на колективна памет и локална идентичност, представяйки и динамиката по оста гордост–срам. Един от тях е Морското казино – откриването му е отразено широко в пресата като дългоочаквано и повод за гордост събитие, респективно обектът се превръща в притегателна сила за местни и гости на града – от градския елит до обикновения гражданин, който празнува свои лични поводи там и участва в организирани от Общината прояви (сред които и награждаването на спасителя на Светия кръст на Йордановден – интервю с Я. Н., 2017 г.). Единодушно са приети схващанията за безспорните архитектурни качества на сградата, местоположението ѝ, откриващо живописна панорамна гледка към морето, развлекателната функция на обекта и др. След години на успешно функциониране обаче обектът е затворен и изоставен около средата на 1980-те години, преди Общината да спечели проект, чрез който го реновира и превръща в културен център „Морско казино“, наложил се като едно от най-предпочитаните места за култура и изкуство днес: „От 1989 г. до спечелването на проекта през 2007 г. и до обновяването през 2011 г., сградата е полуразрушена, претърпяла е няколко пожара, руши се и е в много лошо състояние. Въобще е била неизползваема през всички тези години“ (Л. К., директор на КЦ „Морско казино“, 2018 г.). Мълчанието на респондентите, липсата на спомени, изказване на позиция или мнение относно процесите, довели до затварянето и последвалото бавно рушене на сградата, може да бъдат възприети като своеобразно идентифициране с обекта и проузмиращото от това нежелание да се признае болното място, срама, особено след като по-късно е постигнат новият модерен облик, с който днес се гордеят.

Подобен е случаят и с друг емблематичен обект – Стената на приказките, с чието идентифициране обаче идва и огромното разочарование, вследствие невъзприемането ѝ след извършения ремонт. Представлявайки керамични фигури, изобразяващи сцени от популярни детски приказки, подредени върху дълга, леко извита, бетонена стена, разположена край малко езерце, обектът се превръща в знаков за местните, обичан от деца и възрастни. Причината за необходимостта от реновиране е, че с времето стената става опасна, съответно се налага да бъде съборена и изградена наново, но след ремонта „вече е много силно да се каже, че е „Стена на приказките“ (С. И, ландшафт. архитект, 2017 г.). В прессъобщение в сайта на Общината виждаме подробно представяне както на плана за реновация, така и споделените високи очаквания, че обектът ще стане дори по-хубав от автентичния (Минчев, 2011). Но полученият резултат сякаш скъсва нещо в представите на местното население – мястото за тях вече е друго, чуждо, няма го любимия символ, новото не може да го замени: „Защото онази стена беше част

от същността, от идентичността на не едно поколение бургазлии. Отрязаха ми я тази част. Ей така се създават безродниците“ (Колчакова, 2011).

Образът на приморския парк като хомогенно цяло до голяма степен е изграден от представите за отделни знакови места и обекти, разположени в него, и спомените на респондентите от времето, прекарано в тях. Макар и реновирани, с променени или добавени нови функции, те съществуват и днес в колективната памет на местните жители като проверени и утвърдени във времето символи на бургаското. Паметта за събитията и преживяванията, които ги обуславят, е ключов конструкт на местната идентичност, задаващ и основополагащата им роля за съхраняване на общността.

Друга проекция на въобразимото, заслужаваща внимание, представя Морската градина като „скулптурна експозиция на открито“. В периода 1970–1980 г. над 140 скулптури са разположени в парковото пространство, като биват традиционно позиционирани там, „наследени“ от провеждания ежегодно в местността „Отманли“ край Бургас Международен симпозиум по скулптура. Счита се, че „най-добрите творби на художници от Европа, Азия, Африка и Южна Америка се експонират в живописните паркови зони край морето като част от атракциите на бургаската градина“ (Регионален исторически музей – Бургас, 2009). За артистичните характеристики на творбите и в отговор дали мястото им е в градския парк, респондентите изказват предимно позитивно мнение, оценявайки качествата им като произведения на изкуството: „Симпозиумът е нещо, което вложи малко арт елемент в градината. Скулптурите внасят един артистичен привкус“ (Н. К., 2016 г.), както и:

Просто няма друг пример в България такъв, на толкова много работи, които трябва да си ги стопанисваме, защото с времето и стойността им се покачва. Навремето са ги аранжирали със старание, по един по-правилен начин, така че да не се получава усещането за гробище или за едно стълпотворение на произведения на едно място, а да бъдат в някакъв ритъм, който да може по-лесно да се възприема. (Н. Д., бивш служител на общинската администрация, художник, 2017 г.)

В действителност атрактивни ли са скулптурите днес и могат ли те да бъдат схващани в една обща рамка като изложба на открито в парковото пространство, цялостна експозиция, представяща отделни произведения на изкуството? По изказаното мнение на респондентите за общ синтез в днешни дни е трудно да се говори, тъй като голяма част от тях имат нужда от реновиране – остават скрити поради пораснала растителност или са обект на вандалски прояви. Най-чувствителна по темата е гилдията на художниците и скулпторите в града, като статия от 2024 г., публикувана в сайта на в. *Черноморски фар*, представя

последователно гледните точки на началника на общинския отдел „Култура“, настоящия председател на Дружеството на художниците – Бургас и изявени бургаски художници (Русинов, 2024). Вследствие, в края на същата година градската управа взема решение да възложи „извършване на дейности по запазване автентичността и художествената стойност“ на част от скулптурите⁵. Причината за частичното реставриране разкрива изказаното в хода на изследването мнение: „има много от тях, които трябва да бъдат реставрирани, но всичко е въпрос на пари и е трудно в тази посока, защото трябва много средства“ (Н. Д., 2017 г.).

Морската градина като социално взаимодействие – употреби и преживяване

Социални контакти и срещи на миналото – ритуалът на градската разходка

Изследвайки миналите употреби на парка, основното внимание се насочва към разходката като социокултурно явление и траен инструмент за употребите на Морската градина в Бургас от основаването ѝ до днес. За пръв път разходката се откроява като дейност именно в „Булеварда“, първата градска обособена градина, заключваща се в частта между днешните хотел „Приморец“ и Морско казино. По спомени, предадени от родителите на респондентите, научаваме следното за най-първите ѝ проявления: „Учениците са вървели от едната страна, а от другата – по-възрастните хора“ (Ст. Н., 2015 г.). Конкретните причини за този порядък не са известни, типичното усвояване на пространството край морето за градска градина с основна употреба „разходка“ е трайно установено, а дейността се счита за елитарна, като „ежедневно я практикуват и съпругите на по-заможните местни жители“ (Николов, 2008: 56).

Но какво се случва с разходката по-късно? С откриването на приморска градска градина „Цар Борис“ и облагородяване на ул. „Богориди“, водеща към нейния главен вход, в града се оформя естествен маршрут, който се следва от всеки:

Глаголът “spazieren” в превод от немски език означава „разхождам се“. Така идва разговорното име на „Богориди“ – „Шпарца“. „Къде отиваш?“ – „На „Шпарца“. А като отидеш на „Богориди“, трябва да отидеш в Морската градина, като отидеш в Морската градина, трябва да видиш морето – обикновено пред Казиното, на балюстрада с паранетите. (Ст. Н., 2015 г.)

За този своеобразен бургаски ритуал, оформил се с благоустрояването и на централна градска част, разказват и други респонденти:

⁵ Справка в деловодната система на Община Бургас, януари 2025 г.

Морската градина винаги е била много привлекателна, като преди беше място предимно за разходка. Имаше си един такъв обичай, събота вечер и неделя се излизаше, пешеходната зона по „Богориди“, там имаше едни открити ресторантчета, с прочутите бургаски кебапчета, също и Казиното. Разходката започваше по „Богориди“, през Морската градина, старата ѝ част, и така се прибираш – най-много да се стигне до Летния театър. (Н. К., 2016 г.)

По този начин разходката се характеризира като практика, превърнала се в неизменна част от бургаската памет, едновременно с това и активно действаща в съвременните пространства, включваща нови различни маршрути, но запазвайки и традиционните. Други открити се употреби на парка са свързани с утвърждаване на организираните масови събития с откриване на градската градина „Цар Борис“ – най-чест домакин на проявите се явява лятната естрада (сега „открита сцена“) „Охлюва“:

Там се правят всички тържествени моменти, които Общината е отбелязвала, военен оркестър е свирил още преди 9-ти септември, композиторът Георги Шагунов там е дирижирал също през лятото. Било е много живо и посещавано място, също с концерти с класическа, с народна музика. (Ст. Н., 2015 г.)

Ил. 4. Ритуалът на разходката – поглед от входа на градска градина „Цар Борис“ към ул. „Богориди“. Източник: <https://pastvu.com/p/1846303> [15.12.2025].

Относно употребите на Морската градина, които се развиват през последните десетилетия, респондентите споделят, че докато в миналото основно това са

били разходката и редки организирани от градската управа прояви в конкретни обекти в парка, то днес „градината не се посещава само за рекреация и отдих, сега вече има наистина ангажиращи събития, които са много по-привлекателни“ (Н. К., 2016 г.).

Съвременно преживяване на приморския парк – културни и спортни събития, но и образователна и научна дейност?

След анализа на миналите употреби хронологично следват съвременните измерения на социалното взаимодействие и преживяването на пространството на Морската градина. Както видяхме, постепенно класическите употреби са изместени от новите, по-консуматорски и масови събития в откритите зони пред обектите и в парковите зелени площи. Процесите започват да се задвижват от организирани обществени културни, спортни и възпоменателни събития и прояви, които постепенно трайно се наставят в парка. С разширяване границите на градината и разполагане на постоянни обекти, някои от които превърнали се в топографски центрове, представени по-горе, се множат и събитията, които започват да изпълват парковото пространство, превръщайки го в място за социализиране, споделяне, съпреживяване. През 2015 г. представител на местната власт споделя следното в отговор на въпроса защо Общината организира културни събития в Морската градина, какъв терен предлага тя за култура и защо точно в нея, а не някъде другаде в града:

Това, което имаме като концепция в направление „Култура“ във връзка с провеждането на различни културни събития и проекти, е свързано с публиките. Когато една част от представените културни продукти се провежда в зала, на закрито, достъпът до тях е по-затворен, ограничен. Обикновено такива събития са подходящи за по-студените месеци, есен-зима-пролет, когато е хубаво те да бъдат на закрито. Но през годините установихме, че има все по-голям интерес публичните събития от културния календар на общината да се случват на открито, което създава усещането, първо, за достъпност, второ, за отвореност и по-голям простор на изявата на различните видове творци, както и достъпа на различни видове публики до тези събития. (Й. А., бивш служител на общинската администрация, 2015 г.)

Морската градина може да предложи отлична културна инфраструктура, която, според спецификите на събитието, може дори да е по-подходяща от алтернативите във вътрешността на града, конкретно по примера на Летния театър:

Това е най-голямата сцена на територията на общината, с най-голям брой публика. Събира над 2000 души, седящи места – много повече от Държавна опера-Бургас, театър „Адриана Будевска“, закритите културни институти. Там цяло лято се

случват събития, едно след друго. Откакто се правят в Летния театър, има публика от по минимум 1200 човека, което на мен лично ми говори, че хората имат желание през летните месеци всички тези събития от културния календар да бъдат на открито, да бъдат в това пространство, което наистина се ползва много оживено. (Й. А., 2015 г.)

По този начин Общината мотивира налагането на все повече събития, провеждани на открито. Сред наложилите се с постоянна публика са и откритите изложби, ателиета, фестивали пред, както и в широк радиус около Културен център „Морско казино“ и Експозиционен център „Флора“, събитията на открита сцена „Охлюва“, които са общодостъпни, с вход свободен за гражданите. Вследствие високата посещаемост на организирани общински събития, през последните години Морската градина се налага като притегателен център и за външни организатори от града, страната и чужбина.

Паркът дава отлични предпоставки и за провеждане на спортна дейност – оттук преминават маршрути на колоезачни и бегачески състезания, маратони, триатлони, разнообразни спортни формати, а след спечеления приз „Бургас – европейски град на спорта“ през 2015 г. Общината прави нова трайна вело-маркировка на алеи в парковата среда, като започва да функционира и иновативна електронна система за велосипеди под наем, а от няколко години са налични и електронни велосипеди. Тези процеси, обаче, не са лишени от конфликтни точки, с недоволството на гражданите, например, относно твърде широката вело-маркировка на най-долната крайбрежна алея, което предизвиква впоследствие премахването ѝ (Георгиева, 2018):

Има добри възможности за спорт – за кайт, за сърфисти, има за бягане и за колоездене. Може би трябва по-ясно да бъдат регламентирани велоалеите, защото в момента съществува такъв спор кой има приоритет – пешеходците или велосипедистите в Морската градина. (Р. Ц., представител на фондация „Биоразнообразие“ и общественик, 2024 г.)

Други нови употреби на парка предстоят да се развиват около няколко реновирани обекта, придобили чисто нов, научен профил, включващи сградата на бившия ресторант „Бургаски вечери“ (позната още като дискотека „Елит“), за превръщането на която в Прототипен музей „Експериментариум“ по програма „Развитие на регионите“ 2021-2027 г. понастоящем са предприети действия⁶, както и сградата на Графична база, която предстои да се превърне в културно-образователен център на студентите от филиала на Националната художествена

⁶ По информация от Общински съвет – Бургас, <https://burgascouncil.org/sites/default/files/2025-02/16644-sajt.pdf> [15.12.2025].

академия в Бургас (Рачев, 2023 г.). Дали и какви събития ще се организират в тях и площите около тях тепърва предстои да разберем.

Всичко това логично води до извода, че Морската градина се явява своего рода сцена, декор, проектиращ активно социалните взаимодействия между местната общност и местната власт. Не само градската управа има необходимост от парка, за да разгърне различни прояви там, същото важи за външните организатори, които все по-усилено предпочитат обектите в него за реализиране на свои събития (само в КЦ „Морско казино“ ежегодно се провеждат над 500, като този брой, респективно, включва и местни, и външни). Наблюдаваното днешно съсредоточаване на прояви от различен мащаб и характер в Морската градина води до логична реакция от страна на местните жители. Приемайки от изказаните мнения дотук, че местната власт от създаването на парка до днес защитава и въплъщава интереса на местните жители не само по отношение на поддръжката му като пространство, но и като място на колективна памет, сплотяващо общността, логично възниква въпросът какво е мнението на бургазлии – доволни ли са те и в каква степен от днешното наличие и качеството на културния живот в градината като негов домакин? Според специфичния характер на събитието мненията се балансират между „за“ и „против“:

Точно в летните месеци, когато жегата е голяма, да се организират събития със скарпери и пържилни, да се носят „аромати“ на прегоряло олио вместо да се усети свежият полъх на вятъра, на мен ми се вижда малко странно. Но за всяко събитие си има публика. Обичайните за това места – пространствата около „Флора“-та и Пантеона може би заслужават по-добра участ. За да се предизвика интерес, определено събитие може да се организира два пъти на две различни места, например около Казиното и „Флора“-та, които са фактическите центрове на събитията в Морската градина. (А. С., представител на общинската администрация, 2025 г.)

През лятото събитийният календар е доста наситен, някои от проявите нарушават добрия вкус, замърсяват градината, предизвикват шумово и физическо замърсяване, множествата от хора заплашват равновесието като място за отдих. В това отношение аз бих намалила броя и честотата на организираните тук събития. (И. Д., главен уредник в РИМ – Бургас, 2025 г.)

Ил. 5. Фестивал на балканската скара „Бургас мези“ пред Пантеона, 2018 г. Външен организатор. Източник: <https://www.flagman.bg/article/163831> [15.12.2025].

Ил. 6. Фестивал на рибата и виното пред експо-център „Флора“, 2022 г. (светеците прозорци са на сградата на ЕЦ „Флора“). Организатор: Община Бургас. Източник: <https://www.facebook.com/festivalnaribata/photos> [15.12.2025].

Според други обаче наситеността с културни събития в парка е нещо хубаво и необходимо, превръща града в „предпочитана културна дестинация – място хем за отдих, хем за културен туризъм“ (Н. К., 2016 г.). Оформящото се двуполносно възприятие относно съвременните употреби в контекста на ползите за града, от една страна, и потърпевшото качество на личното преживяване на парка, от друга, навежда към размисъл как и възможно ли ще бъде занаят пред благоприятното им развитие и съвместяване – тема, достойна за предмет на бъдещо изследване върху градския парк.

Ил. 7. Употреби на Мостика в периода 1940-1950 г. (в съвременни дни скачането от Мостика е преустановено и забранено с указателна табела на входа). Източник: [Старият Бургас | Facebook](#) [15.12.2025].

Ил. 8. Употреби днес – фолклорно надиграване на фестивала „Включи града“, 2017 г. Източник: [Фестивал "Включи града" | Община Бургас](#) [15.12.2025].

Паркът като място на памет и възпоменание

Темата за паметниците в градската природа е необятна, обуславяна от различните характеристики на маркерите на паметта. От създаването на Морската градина до днес в нея намират дом немалък брой паметници и паметни плочи според политическите и идеологическите, културните и обществени нагласи и течения в отделните исторически периоди, по примера на редица западноевропейски държави. Обобщено мнението на респондентите за присъствието на паметници в градината може да се представи като събирателно от следните три спектъра на възприятие – от приемствеността: „къде другаде да бъдат, там им е мястото“ (проф. И. К., 2017 г.), през отказа: „лично мен ме натоварват“ (И. К., 2016 г.), до пълната липса на отношение: „не ми пречат, просто не ги забелязвам“ (Н. У., продуцент и режисьор, 2023 г.). Констатира се единодушното приемане на възрожденските паметници, докато при тези на бележити личности, които се поставят по-късно в близост до първите, възниква спор, неприемане и неидентифициране, поради мнението, че нямат ясна свързаност с града и неговия обществен живот. Отново единодушно се посрещат и паметниците-скулптури – на видни бургазлии и хора на изкуството като: Георги Калоянчев, Петя Дубарова, Христо Фотев, но и Петьо Пандира (прочут местен зевзек), докато не дотам радушно се възприемат идеологическите паметници, които обаче, по примера на Пантеона, могат отлично да се социализират през алтернативни употреби като културни, туристически и други. Справка с общинския ежегоден културен календар показва, че повече от половината от организиранията от Общината исторически възпоменателни чествания и прояви се провеждат на територията на Морската градина (без това да включва възпоменанията от културен характер)⁷. Това е важно уточнение, тъй като днес функцията като място на памет при някои от паметниците е напълно неактивна, какъвто е и случаят с Пантеона. След прекъсване на възпоменателните ритуали, извършвани пред него с почетен караул, със смяната на политическия режим през 1989 г. съдбата му става подобна на другите идеологически паметници в страната – бавно се забравя, занемарява, превръща се в обиталище на бездомни, криминално проявени лица. С предприетите от Общината дейности по почистване и поддръжка години по-късно, той е възобновен, с което се облагородява и пространството около него, превръщайки го към днешна дата в притегателен център за среща на тийнейджъри и млади хора с интереси в разнообразни субкултури (скейтъри, байкъри, др.), сборен пункт на абитуриенти по време на абсолвентски балове, декор за 3D мапинг шоу, концерти и

⁷ Културният календар, заедно с архив от предходни години, е достъпен тук: [Културен календар 2025 | Община Бургас](#) [15.12.2025].

други културни събития⁸. Нов поглед към възможните му алтернативни употреби като място на памет бе споделен в хода на изследването с предложението „за да се превърне в нещо обичано от хората и пак да си го приемем по нормалния начин“, Пантеона да се възстанови с обновена концепция като Паметник на независимостта на България, защото „тази дата е универсална като възприемане за всеки народ, без значение каква е политическата форма на управление“ (Н. Д., 2017 г.).

Всеобщото мнение, изведено от разговорите с респондентите за провежданите ритуални практики пред Пантеона през 1980-те години, е неогорбително, но мнението за самия паметник остава неутрално. Той, за разлика от Паметника на Съветската армия (Альоша) в центъра на града, не е нежелан, и към настоящия момент липсва гражданска активност относно неговото демонтиране и/или преместване, поел новите съвременни употреби, сред които и културните, споменати по-горе.

Факторът „море“ – ключ или пречка пред социализацията на градината?

Няма споделено мнение в хода на изследването, което да не е с положителна конотация относно Морската градина като цялостно завършен образ. Редките случаи на чувство на срам и разочарование, прокрагващата се възискателност и понякога упрек към местната власт, все пак са краткотрайни и с времето се изглаждат и не изменят наративите на местната общност, изразяващи ярко чувство на гордост и самоидентифициране с нея – респондентите я определят като: „емблематично място“ (А. С., 2025 г.), „най-хубавото място в Бургас“ (Л. М., преподавател и поетеса, 2020 г.), „непогражаема, толкова специална, колкото е замислена и подредена преди повече от сто години“ (И. Д., 2025 г.). Както е видно от анализа дотук, този фаворизиран образ се очертава вследствие пространствените употреби, културните смисли, утвърдените топографски центрове като присвоени места на колективна памет и идентичност. Едновременно с това обаче, с настъпването на студентите дни, този така обичан символ, емблема на бургаското започва да се опразва, съответно изглежда забравен, ненужен. И в миналото, и днес през топлите месеци мястото е естествено пълно с посетители и обживявано – със или без организирани масови прояви. В действителност споделените разкази на респондентите са предимно от събития, случки и преживявания от пролетно-летните месеци. Какво се случва

⁸ Виж видео 3D-мапинг „Генеративна архитектура“ мук: <https://youtube.com/watch?v=62vYqEFSOJE> [15.12.2025].

обаче през зимата, когато видимо се забелязва едно своеобразно отстъпване, физическо отсъствие на местните жители от пейзажа на градската градина⁹?

Според респондентите морето като географска природна даденост до голяма степен определя появата на градината и тя се налага като емблема чрез взаимодействието си с него: „Морето я прави по-специална, по-атрактивна, по-желана – нормално е да е така, така разсъждават всички и аз съм на мнение, че където и да беше другаде изграден този парк нямаше да има тази магическа сила и въздействие върху хората“ (Н. Д., 2017 г.). Също и: „Морето е изходна точка, за да стане Морската градина притегателен център, това е. Като трябва да излезеш, отиваш там – на морето“ (Н. К., 2016 г.); „Тя наистина е страхотна връзка на хората с природата, плавна връзка към Атанасовско езеро и към пристанището и морето“ (Р. Ц., 2025 г.).

Но морето като фактор в нейното възприятие се потвърждава и от друга гледна точка – а именно, че с настъпването на застудяването и прекратяването на употребите, свързани с него, вкл. плажната дейност, намаляват и нейните употреби. Изказаното мнение на представител на общинската администрация, че „събитията в Морската градина, които са отворени, те са отворени за хората. Мястото им е там, където са хората, за да може те да се докоснат до всичко това“ (Й. А., 2015 г.), логично води до заключението, че според местната власт потокът от хора определя къде ще се случват събитията, а не обратното – конкретно събитие да привлече посетители в район, в който иначе няма посещаемост. Следвайки тази логика, напълно естествено паркът, като открито пространство, ще е по-малко посещаван през студентите месеци, което автоматично означава, че и събитията в него по това време ще намалеят, насочвайки се към вътрешността на града. Така неговата сезонност изкристализира, видимо той остава празен, с изключение на продължаващите своята функция на закрито КЦ „Морско казино“ и ЕЦ „Флора“, в които събитията се случват според целогодишна културна програма. Спортуващите също намаляват по обективни причини:

През лятото има много [събития – бел. а.], през зимата няма никакви, така че, който е пренаситен от лятната атмосфера – през зимата може да си почине. Но може би пък има смисъл да има повече неща и през зимния сезон, защото иначе всичко става твърде замръзнало, умряло, заспало. (Р. Ц., 2025 г.)

Към настоящия момент местната власт приобщава в малка степен градината към събитийната наситеност на града през зимните месеци: част от

⁹ Лични наблюдения на автора, осъществени в Морската градина през месеците януари–март в периода 2020–2025 г.

културните събития, провеждащи се на открито там, са ритуалът по спасяване на Светия кръст на Йордановден и ретро-змуркане на Мостика при определени поводи. Съществуващата закрыта културна инфраструктура на КЦ „Морско казино“ и ЕЦ „Флора“ е с малък капацитет за провеждане на по-големи масови мероприятия, което през лятото става възможно с усвояване на откритите площи пред обектите. Видимо градината остава изолирана и по време на празника на града (6 декември – Никулден), когато липсва културна програма в нея (с изключение на гореспоменатото ретро-змуркане), на фона на централната градска част и отдалечения жилищен комплекс „Меден рудник“, в които тържествата са целодневни, с наситени прояви, реализиращи се на няколко сцени едновременно (Рачев, 2024).

Въпреки слабото социализиране на Морската градина през зимните месеци и по-редките ѝ посещения вследствие застудяване на времето, образът ѝ в съзнанието на бургазлии остава непокътнат и чист в своята цялост като знаково, култово, сублимно място. Този парадокс може да се обясни донякъде с една-единствена, лична и неприкосновена употреба, която може да се практикува дори и през зимата – тази на класическата разходка. Употреба, позната ни от миналото и белег на историческия период отпреди официалното откриване на приморската градска градина – тогава, когато е била просто „Булеварда“. Тази употреба остава най-характеризиращата пространството и свързваща миналото с актуалния днешен забързан свят. В градината дори и през зимата можеш да видиш свободно разхождащи се хора, съзерцаващи морето в тишина и спокойствие – без гости на града, без странични шумове от събития, без натрапчиви миризи, цветове и форми – само те и тя. Това зимно преживяване е коренно различно и противоположно на лятното, то е с по-кратка продължителност, неизискващо и необременяващо, своеобразно обръщане към себе си и завръщане към изконно бургаското. То може и се изживява само от местните, само когато никои друг няма да дойде, привлечен от културни, спортни, туристически и други комерсиални нейни употреби. То може да се определи като своеобразна хетеротопия (по Фуко) на „Булеварда“ в съвременната Морска градина – сякаш отминалата историческа епоха, в която се утвърждава първоначалният приморски парк, а с него и градската идентичност на местното население като развито, модерно, напредничаво, се завръща повече от век по-късно в облика на разширената и променена днешна градина; сякаш всяка зима отново оживяват най-първоначалните ѝ употреби, когато още нищо не е имало и нищо не е било замислено, когато са се полагали основите на далеч по-мощния в пространствен и пищен (през лятото) в социален план градски парк, съществуващ днес. „Не са събитията това, което ме привлича в нея. Градината има своето привличане и в

студените дни“ (А. С., 2025 г.). Възможност за преживяване на това привличане дава разходката като основополагащ и обуславящ социалното взаимодействие в градината ритуал през зимните дни, както е била и до 1924 г., в историческия период на „Булеварда“. Както анализът показва, за разлика от времето тогава, когато тя се явява естествена единствена употреба целогодишно, днес като естествени се налагат множеството масови, организирани и ангажиращи употреби, но главно през топлите месеци, което води до установения ярък контраст с настъпването на зимата.

ЗаклЮчения

В пространствен план днешната Морска градина в Бургас представлява съвкупността от три отделни парка, в лицето на двете предшествващи я градини – „Булеварда“ и „Цар Борис“, и новата ѝ част. Този факт остава подценен като въздействие върху останалите елементи на анализа на парковото пространство в лицето на въобразимото (менталното) и социалното (преживяното), но именно той се явява конструктор на схващането на Морската градина като символен топографски център – мястото, в което се утвърждава местната идентичност и концентрира колективната памет на бургазлии. С обединяването в цялостна единица на отделните поетапни територии и с едно общо наименование, образът на приморския парк днес кондензира минали и настоящи места и преживявания, съществуващи и вече несъществуващи обекти, носители на паметта. Естетиката, добрата поддръжка и реда на мястото са белез на просперитет и спомагат както изграждането на външно привличащ престижен образ, така и утвърждаването на чувство на гордост и идентичност у местните жители. В контекста на въобразимото, наблюдаваме обособяване на самостоятелни знакови топоси от общото парково цяло, които местните жители си присвояват, а градската управа съвсем логично налага успешно като самостоятелни емблеми на града (по примера на Морското казино).

Като среден по размер град, разраснал се от малко селище, в хода на изследването на менталните проекции на парка у градските жители се откроява схващането за задушевност, за общност, за съпреживяване на нещо заедно в лицето на Морската градина – алеите, местата, обектите, събитията в нея. В сравнение с по-големи градове, в Бургас паркът се разгръща като споделено пространство, в което можеш да се усетиш като у дома си. Това става възможно в последните десетилетия и с преживяването му чрез организирани прояви на открито, от страна на Общината и местни и външни организатори, предимно през летните месеци. Тогава се създава и налага трайно усещането за мястото като семейно, за близост, за безпрекословна връзка между парк и граждани. Но това е и времето,

когато градината е посещавана от най-много туристи и външни посетители, което утвърждава това чувство като илюзорно. В действителност то може да се прояви истинно единствено през зимните месеци, когато се наблюдава оттегляне на събитийната наситеност и своеобразно завръщане на парка към себе си и своята автентичност. С това става видим сезонният характер на градината, а със схващането ѝ като бранд на града тогава следва да заключим – и неговата сезонност.

Като извод, резултатите от изследването потвърждават формираната хипотеза. Градината е възприемана като декор и инструмент за градско развитие предимно в туристически план, явяваща се естествена връзка с плажа и морето. Тя добива оформен пространствен и социокултурен образ като представителна и магнетична, като нещо което трябва да се преживее. Това се постига чрез налагане на събитийна наситеност и нови употреби на обектите в нея, но остава реализирано предимно през лятото, докато през зимата наблюдаваме как тя е „оставена на спокойствие“, възвръщайки класическите си функции за отдих и разходка, от които се възползват предимно местните жители.

По този начин се налага схващането, че градината се възприема от градската управа като средство за постигане на предимно туристически цели, привличайки нови посетители в града главно през топлите месеци. На фона на това, тя е целогодишен топос, съхраняващ и подхранващ културната идентичност на местните жители. Бургазлии живеят с нея и чрез нея, физически и ментално, присвоявайки обекти, идентифицирайки се с процеси и характеристики, преживявайки пространствата, които я обуславят, ежемесечно. Така поставената в заглавието проблематика за амбивалентността на Морската градина „между бранд на града и конструкт на локална идентичност“ се разкрива не като конфликт, а като състояние на взаимно допълване на тези две нейни значения.

Морето е ключов фактор и в двете направления – то се явява предпоставка за нейната поява и нейното обживяване като правеща връзката на града (респ. жителите) с него възможна. Едновременно с това то ѝ налага изгнаническата участ на сезонността си, по отношение на схващането му като ресурс за развитие на туристическа дейност само през летните месеци.

В стремежа Морската градина да се превърне от сезонна дестинация в целогодишен активен „бранд“ на Бургас, местната власт следва да насочи усилия към утвърждаване на нейни нови, атрактивни и търсени употреби и в студентите дни. Сред възможните решения за усвояване и обживяване на градския парк като социално място и през зимните месеци са организирани ангажиращи масови събития и прояви, сред които: 3-D мапинг на обекти, ледена пързалка, турове по

маршрути с културна, образователна и друга насоченост, спортни състезания и маратони с трасе през парка, поставяне на допълнителни съоръжения на открито, с насоченост към зимни спортове като моржуване и други.

По инициатива на Община Бургас да приобщи пространството на парка към коледните прояви, видно по празничната украса на Мостика в последните години (Редакторски екип, 2024), оставаме с впечатлението, че градската управа съзнава по-горе изведените изводи и вече работи по тяхното благоприятно развитие и разрешаване. Особена тежест в това направление ще има и политиката ѝ за включване на града в надпреварата за Европейска столица на културата 2032 (Ханджиева, 2025). Планира се до края на настоящата година в пространствата на Морската градина да се проведат редица събития от общинската Коледно-новогодишна празнична програма, сред които и концерти на открито пред Пантеона (по разговори с респонденти, представители на общинската администрация, 2025 г.) – инициативност, която в обозримо бъдеще ще може да доведе до реализиране на важни за града и неговите жители нови проекти за пълноценното целогодишно включване на приморския парк в едно едновременно просперуращо и балансирано развитие на Бургас.

Библиография

- Апостолов, Ап. (2008). *Зелената система на Бургас*. Бургас: Либра Скорп.
- Дичев, И. (2005). *Пространства на желанието, желаня за пространство*. София: Изток-Запад.
- Николов, Ст. (2008). *Отново моят малък свят – Бургас*. Бургас: Божич.
- Раев, Г. (1991). „Булевардът“. *Черноморски фар*, 5 (88), 30.05.1991.
- Райчевски, Ст. (2011). *Старият Бургас*. София: Захарий Стоянов.
- Симеонов, Д. (2008). *Бургас – поглед отвътре*. Бургас: Знаци.
- Халбвакс, М. (1996). *Колективната памет*. София: Критика и хуманизъм.
- Azuma, A. M., Gotlieb, R. B., Vallianatos, M., Gudmundson, J. K., Shafer, A. L., and Dreier, P. (2006). *Connecting the Parks to the Community and the Community to the Parks. A Report to California State Parks and the California Coastal Conservancy*. Los Angeles: Urban & Environmental Policy Institute at Occidental College.
- Basso, K. H. (1996). *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language Among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Lefebvre, H. (1991 [1974]). *The production of space*. Oxford: Basil Blackwell.

Massey, D. (1995). Places and their pasts. *History Workshop Journal*, 39: 182-192.

Wiedmann, F., and Salama, A. M. (2012). The role of architecture in producing urban qualities for sustainability: Implications for the future of architectural education. In *The Proceedings of The Malaysia Architectural Education Conference* (pp. 20-26). Serdang: Universiti Putra Malaysia.

Архивни източници

Държавен архив – Бургас, ф. 70К, оп. 1., а.е. 7. Протоколна книга от заседания на Градски общински съвет – Бургас. Оригинал. Ръкопис. 16 ян. – 22 дек. 1889 г.

Държавен архив – Бургас, ф. 70К, оп. 1., а.е. 7, л. 9. Протоколна книга от заседания на Градски общински съвет – Бургас. Оригинал. Ръкопис. 5 ян. 1898 – 21 дек. 1899 г.

Държавен архив – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 63, л. 17.

Държавен архив – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 96, л. 63.

Държавен архив – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 11, л. 4.

Държавен архив – Бургас, ф. 70К, оп. 1, а.е. 23, л. 115.

Медийни публикации

Георгиева, Д. (2018). Община Бургас премахва спорна велоалея, след като ОбС гласува тя да остане. *Chernomorie-bg.com*, 13.11.2018. <https://chernomorie-bg.com/post/obshtina-burgas-premahva-sporna-veloaleya-sled-kato-obs-glasuva-tya-da-ostane-2957> [05.05.2021].

Колчакова, А. (2011). Стената на приказките в Бургас. *През мен*, 27.09.2011. <https://kolchakova.blog.bg/turizam/2011/09/27/stenata-na-prikazkite-v-burgas.826705> [12.11.2021].

Минчев, С. (2011). „Стената на приказките“ става магнит за бургаските деца. *Община Бургас*, 18.05.2011. <https://burgas.bg/index.php?/bg/posts/view/8222> [13.06.2021].

Рачев, Р. (2023). Фициалът на НХА в Бургас превръща Графичната база в дом за творци, ще прави културно-образователен център. *Община Бургас*, 21.09.2023. <https://www.burgas.bg/bg/novini/filialat-na-nha-v-burgas-prerashta-grafichnata-baza-v-dom-za-tvortsishte-pravi-kulturno-obrazovaten-tsentar/> [02.03.2024].

Рачев, Р. (2024). Бургас ще посрещне Никулден с богата програма от концерти, изложби, базари и арт ателиета. Община Бургас, 21.11.2024. <https://burgas.bg/bg/novini/burgas-shte-posreshtne-nikulden-s-bogata-programa-ot-kontserti-izlozhbi-bazari-i-art-atelieta/> [15.12.2024].

Регионален исторически музей – Бургас. (2009). Скулптурна експозиция на открито. <https://burgasmuseums.bg/bg/encdetail/skulpturna-ekspozitsiya-otkrito-21> [05.12.2024].

Редакторски екун. (2024). Елха зрeйна в морето край Бургас. БТВ Новините, 10.12.2024. <https://www.btvnovinite.bg/bulgaria/koledno-nastroenie-za-morjacite-elha-grejna-blizo-do-moreto-v-burgas.html> [30.12.2024].

Русинов, Г. (2024). Скулптури от соца заживяват втори живот. Черноморски фар, 03.02.2024. <https://faragency.bg/news/17069728885969/skulpturi-ot-sotsa-zazhivavat-vtori-zhivot> [01.12.2024].

Ханджиева, М. (2025). Бургас търси идеи за визуална идентичност за кандидатурата си за Европейска столица на културата 2032. Община Бургас, 28.03.2025. <https://burgas.bg/bg/novini/burgas-tarsi-idei-za-vizualna-identichnost-za-kandidaturata-si-za-evropeyska-stolitsa-na-kulturata-2032/> [04.04.2025].

BurgasNews (2012). Камери ще следят за крадци Паметника на моряка. *BurgasNews*, 04.04.2012.

<https://web.archive.org/web/20120623192936/http://burgasnews.com/component/content/article/98-glavna-novina/56019-kameri-shte-sledyat-za-kradtzi-pametnika-na-moryaka> [05.06.2020].

Биографична справка: Илияна Драганова е магистър по Културна антропология и културно наследство, катедра „История и теория на културата“ към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Защищава дипломна работа на тема *Символна образност и културни значения на централния градски парк: Морската градина в Бургас като място и памет*. Изследователските ѝ интереси попадат в сферата на културното наследство и градските изследвания, по-конкретно градска природа, идеология на места и локална идентичност.

Short bio: Iliyana Draganova holds a master's degree in Cultural Anthropology and Cultural Heritage from the Department of History and Theory of Culture at the Faculty of

Philosophy of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. She has defended a thesis on the topic of *Symbolic Imagery and Cultural Meanings of the Central City Park: The Sea Garden in Burgas as a Place and Memory*. Her research interests fall within the fields of cultural heritage and urban studies, specifically urban nature, ideology of places and local identity.

E-mail: idraganova9@gmail.com

ORCID: 0009-0003-8176-778X